

East African Journal of Swahili Studies

eajss.eanso.org

Volume 5, Issue 1, 2022

Print ISSN: 2707-3467 | Online ISSN: 2707-3475

Title DOI: <https://doi.org/10.37284/2707-3475>

EAST AFRICAN
NATURE &
SCIENCE
ORGANIZATION

Original Article

Maneno katika S. E. D. ambayo Hutumika katika Kiswahili Sanifu

Jotham Muyumba^{1*} na Dkt. David Kihara, PhD¹

¹ Chuo Kikuu cha Kenyatta, S. L. P. 43844 – 00100, Nairobi, Kenya.

* Barua pepe ya mawasiliano: muyumbajotham@gmail.com

DOI ya Nakala: <https://doi.org/10.37284/jammk.5.1.827>

Tarehe ya Uchapishaji: **IKISIRI**

06 Septemba 2022 Utafiti huu ulidhamiria kutathmini athari za kamusi ya Sheng' – English

Istilahi Muhimu:

*Leksimu,
KS,
S.E.D,
Sheng',
Mabanda Jijini Nairobi.*

(2003) iliteuliwa kama msingi wa uchunguzi huu kwa sababu ndio kamusi ya kwanza ya Sheng' kuwahi kuchapishwa. Licha ya kamusi hii kuchapishwa katika lugha ya Kiingereza ina leksimu za Sheng' ambazo yafaa kuchunguzwa namna zinavyoathiri Kiswahili sanifu. Lengo la utafiti huu lilikuwa kubainisha maneno yaliyomo kwa Sheng' - English Dictionary na katika Kiswahili sanifu. Nadharia ya utafiti ilikuwa Nadharia ya Fonolojia Boreshi ambayo inapatikana katika mtazamo mpana wa Nadharia Boreshi iliyoasisiwa na Alan Prince na Paul Smolensky (1991). Hii ni nadharia inayochunguza hatua za ukuaji wa msamiati kutoka hali ghafi hadi ukubalifu wake kupitia kwa vizuizi tofauti. Mahali pa utafiti palikuwa maktabani na mtandaoni. Mbinu ya uchunguzi ikawa kupitia kusikiliza na kusoma makala mbalimbali kuhusu mada hii. Data ilikusanywa kupitia kwa kuchunguza maneno na vidahizo vya maneno kutoka kamusi ya Sheng' – English Dictionary (2003). Iliaminika kuwa kamusi hii ingetupa sampuli ya maneno mahsusi ya Sheng' ambayo muundo wake huathiri matumizi katika Kiswahili sanifu kwenye jamii ya kisasa. Uchanganuzi wa maelezo ulitegemea mtazamo wa Fonolojia Boreshi katika nadharia ya fonolojia inayoangazia sarufi zalishi. Katika mtazamo huu, uambishaji wa maneno uliangaziwa na jinsi uundaji huo hutawaliwa na vizuizi mbalimbali na sheria za fonolojia. Uwasilishaji wa data ulikuwa kupitia kwa maelezo ya kina, michoro na jedwali. Uchunguzi huu ulidhamiria kuchangia usomi wa Kiswahili kwa kuweka wazi athari za Sheng' katika ukuaji wa lugha ya Kiswahili kimsamiati. Kadhalika, utafiti huu utawasaidia wanafunzi kuweka mipaka bayana kati ya msimbo wa Sheng' na lugha ya Kiswahili sanifu.

APA CITATION

Muyumba, J., & Kihara, D. (2022). Maneno katika S. E. D. ambayo Hutumika katika Kiswahili Sanifu. *East African Journal of Swahili Studies*, 5(1), 314-329. <https://doi.org/10.37284/jammk.5.1.827>.

CHICAGO CITATION

Muyumba, Jotham & David Kihara. 2022. "Maneno katika S. E. D. ambayo Hutumika katika Kiswahili Sanifu". *East African Journal of Swahili Studies* 5 (1), 314-329. <https://doi.org/10.37284/jammk.5.1.827>.

HARVARD CITATION

Muyumba, J., & Kihara, D. (2022) "Maneno katika S. E. D. ambayo Hutumika katika Kiswahili Sanifu", *East African Journal of Swahili Studies*, 5(1), pp. 314-329. doi: 10.37284/jammk.5.1.827.

IEEE CITATION

J. Muyumba, & D. Kihara, "Maneno katika S. E. D. ambayo Hutumika katika Kiswahili Sanifu", *EAJSS*, vol. 5, no. 1, pp. 314-329, Sep. 2022.

MLA CITATION

Muyumba, Jotham & David Kihara. "Maneno katika S. E. D. ambayo Hutumika katika Kiswahili Sanifu". *East African Journal of Swahili Studies*, Vol. 5, no. 1, Sep. 2022, pp. 314-329, doi:10.37284/jammk.5.1.827.

UTANGULIZI

Utafiti huu ulidhamiria kubainisha baadhi ya maneno yanayojitokeza katika S.E.D. ambayo hutumika katika Kiswahili sanifu. Baada ya kuyabainisha, tulikusudia kueleza tofauti za kisemantiki zinazojitokeza katika maneno haya. Hii ni kwa sababu tuligundua kuwa, maneno hayo yanaweza kugawika katika vigezo tofauti kwa kutathmini maana za maneno husika. Vigezo hivi ni kama polisemi, sinonimu na uhamishaji wa maana. Tangu kuchapisha kwa S.E.D. (2003), kuna uwezekano kuwa huenda maneno yaliyoibuliwa katika kamusi hiyo yanapata nafasi katika KS. Matumizi mapana ya maneno haya katika KS ni dhahirisho tosha kuwa kuna athari za *Sheng'* katika KS.

Maneno yaliyomo kwa *Sheng'* - English Dictionary yanayotumika katika Kiswahili sanifu. Utafiti huu ulidhahirisha kuwa, kuna maneno katika S.E.D. yanayotumika katika Kiswahili sanifu. Tulizama tu katika kuteua maneno ya S.E.D. ambayo yanajitokeza katika KS. Tulifanya hivyo ili kuonyesha wazi namna maneno haya yanavyotumika katika aina hizi mbili za kamusi. Kwa kufanya hivyo, athari za S.E.D. kwa KS

zinaonekana wazi. Kamusi za Kiswahili Sanifu zilizotumiwa ni *Kamusi Teule ya Kiswahili* (2013) na *Kamusi Elezi ya Kiswahili* (2016). Kamusi hizi zilikisiwa kuwa kiwakilishi mwafaka cha baadhi ya leksimu zilizochapishwa za KS. Aina za maneno zilizobainishwa ni vitenzi, nomino, vivumishi, vielezi na vihusishi. Tuligundua kuwa hapakuwa na mifano mahsusi ya viunganishi, vihisishi na viwakilishi katika S.E.D.. Hali hii huenda inatokea kwa sababu *Sheng'* hutumia maneno ya KS kuwakilisha dhana zinazoafiki aina hizi za maneno.

Nomino katika S.E.D.

Kuna jumla ya nomino 195 kati ya maneno 335 yaliyobainishwa katika S.E.D.. Hii ni asilimia 58 ya idadi ya maneno. Idadi hii ni kubwa sana kama kiwakilishi cha sampuli ya utafiti huu. Tulizipanga nomino hizo kiabjadi na tukapunguza idadi hii kwa kutumia mbinu ya Uteuzi Sampuli Kihatua iliyoipendekewa na Mugenda na Mugenda (1999).

Tuligawa nomino katika mafungu kumi na kuteua kila nomino katika nafasi ya kumi katika orodha. Kwa kufanya hivyo, tukaweza kuchagua data ya nomino 21. Ifuatayo ni orodha ya nomino tulizoziteua. S.E.D.

Jedwali 1: Orodha ya nomino katika S.E.D. zinazojitokeza katika Kiswahili Sanifu

Nomino	Kamusi ya <i>Sheng'</i>	Kamusi sanifu
1. Ajuta	Vyatu	Asikitika
2. Bako	Mpira wa vikapu	Kipimo cha kitanga cha mkono
3. Buda	Baba	Mwanamme aliyezeeka sana
4. Chokora	Watoto wa mitaani	Tafuta kwa kutawanya
5. Deka	Kuona	Jivunia/ringia. tumainia msaada
6. Gamu	Gundi	Kitu majimaji cha kunata
7. Honda	Pikipiki	Gari la gurudumu mbili
8. Kambambe	Mpira wa kandanda	Kubwa sana
9. Kinaa	Ujinga, shida	Hali ya kutosheka na kitu
10. Konda	Makanga	Kuwa mnyonge
11. Linga	Mpishi	Pima kwa makini
12. Mbaao	Shilingi ishirini	Mazao ya mmea yenye mbegu na majimaji
13. Mtambo	Saa ya mkono/ gari	Mashine/ kifaa cha kutoa nguvu
14. Ng'oa	Mtu wa sura mbaya	Vuta na kutoa jiwe
15. Paka	Uvumi	Eneza rangi/mnyama wa nyumbani
16. Rada	Mazingira	Adhabu ya Mungu/kifaa cha kuongoza ndege
17. Shari	Mtu	Jambo linalosababisha hasara
18. Sugu	Kitu kigumu	kutosikia adhabu/ugumu katika mwili
19. Uganga	Ugali	Taaluma ya kutibu na kuponya
20. Wati	Maji	Kipimo cha nguvu za umeme
21. Zuzu	Mjinga	Mpumbavu

Kutokana na jedwali hili tuligundua kuwa, aina nyingi za maneno yanayojitokeza katika S.E.D. na KS ni nomino. Sababu kuu ya kuwepo kwa idadi kubwa ya nomino ni kwamba ni rahisi kukopa nomino kutoka lugha zingine. Kama alivyoeleza Bosire (2006), leksimu nyingi za *Sheng'* hukopwa kutoka lugha za Kibantu na Kiingereza. Muundo wa nomino huchukuliwa jinsi ulivyo katika lugha changizi. Mabadiliko machache yanayotokana na kudondosha ama kuchukua viambishi hudumishwa. Hata hivyo, dhana inayorejelewa na nomino hizi ni tofauti mno katika S.E.D. na KS. Kwa mfano, neno *ziki* katika S.E.D. ni *aina ya muziki*. Neno hili likichunguzwa katika kamusi sanifu za Kiswahili

linapata maana ya *aina ya mshono unaozunguka shingo*.

Vitenzi katika S.E.D.

Kuna vitenzi 119 ambavyo tulibainisha katika S.E.D. na ambavyo pia hujitokeza katika KS. Hii ni asilimia 35.5 ya maneno yote yaliyo katika S.E.D. na KS. Mbinu ya Uteuzi Sampuli Kihatua iliyopendekezwa na Mugenda na Mugenda (1999) ilitumika. Tuligawa vitenzi katika mafungu matano na kuchagua kila kitenzi kinachojitokeza kwa nafasi ya tano katika orodha vikipangwa kiabjadi. Tukateua vitenzi 25 kama ilivyo katika jedwali lifuatalo:

Jedwali 2: Jedwali 2: Vitenzi katika S.E.D. vinavyojitokeza katika Kiswahili Sanifu

Vitenzi	Kamusi ya <i>Sheng'</i>	Kamusi Sanifu
Ambaa	Ondoka	Kaa mbali na mtu
Chanuka	Kuwa katika mtindo/hali ya kisasa	Mmea kuota maua
Chizika	Kuwa wazimu	Maji kudondoka kidogo kidogo
Chota	Kutoa pesa	Twaa au chukua sehemu ya kitu
Dinda	Kataa kwa kiburi	Kata/kuwa imara
Doti	Kuongea visivyo	vipande vya kitambaa
Gota	Piga mtu vikumbo	Fikia kikomo.
Hori	Ogopa	Mkono wa bahari ghuba/ chombo cha bahari
Jamu	Kasirika	Rojo ya kupaka kwa mkate.
Katia	Tongoza	Kata kwa niaba ya mwingine
Kishua	Kuwa ya ukweli	Mashua ndogo
Kusanya	Iba	Weka pamoja
Lola	Kuona	Tazama /angalia
Mea	Enda/ondoka	Kua kutoka ardhi au mwili
Muda	Kuwa kimya	Kipindi cha wakati
Ng'ota	Piga mtu	Toka baada ya kuvutwa
Omoka	Kuwa tajiri / fanikiwa	Bomoka sehemu ya nyumba
Pepea	Enda	Tikisatikisa
Pitisha	Leta	Penyeza kitu mahali fulani
Seti	Anza	Fungu la idadi fulani ya vitu
Tia	Kunywa	Ingiza
Tonga	Kula chakula	Toa sauti kali
Unda	Piga mtu	Jenga, tengeneza
Waya	Kosa pesa/filisika	Uzi mwembamba wa chuma
Zusha	Anzisha mgogoro/kasirika	Anzisha kuenea

Kutokana na jedwali hili muundo na maana ya maneno hubadilika yanavyohamishwa kutoka KS hadi *Sheng'*. Neno *kinda* (mtoto wa ndege) la KS ni nomino lakini hutumika katika *Sheng'* kama *kitenzi* kwa maana ya *kuiba* au *kusaliti*. Kama zilivyo nomino, maana ya kimsingi ya vitenzi katika KS hubadilika na kupata maana mpya katika S.E.D.. Neno la *Sheng'* *waka* linachukua maana ya *kulewa pombe* badala ya maana asilia ya *kutoa mwangaza* katika KS. Matumizi haya yakizoeleka zaidi

miongoni mwa jamii, maana asili ya neno *waka* itasahaulika na kutumika kwa maana ya *kulevya*. Hali hii ndio inaweza kuchangia kufifia kwa leksimu za KS.

Vivumishi katika S.E.D..

Idadi ya vivumishi tulivyobainisha katika S.E.D. vilikuwa ni 15. Tulivipanga katika jedwali kama ifuatavyo. S.E.D.

Jedwali 3: Orodha ya vivumishi katika S.E.D. vinavyojitokeza katika Kiswahili Sanifu

Vivumishi katika S.E.D.	Kamusi ya <i>Sheng'</i>	Kamusi Sanifu
Brandi	Mpya	Aina ya pombe kali
Dunda	Kataa, anguka kwa kishindo	Gonga kama mpira/pigisha kama
Lenga	Kujifanya huoni mtu	Kata kwa kisu/upanga
Madoido	Kiburi	Urembo unaoongezewa kitu
Msamba	Mtu mjinga	Sehemu ya mwili kati ya mapaja
Mzubao	Changanyikiwa akili	Hali ya bumbuazi
Niaje	Salamu za kujulia hali	Iko namna gani
Nira	Mpya	Kipande cha mti kinachofungiwa fahali/farasi
Po	Nzuri	Neno linalotumiwa kwa ishara ya kutema mate
Poa	Kuwa sawa	Nyamaza/fifia
Sanywa	Kuibiwa	Chukuliwa na kuwekwa pamoja
Sasa	Salamu	Wakati huu/uliopo
Ukoo	Nzuri, muhimu	Uzawa wa jamii
Umbika	Rembeka, vutia	Kuwa na umbo/sura ya kupendeza
Undu	Kitu kisicho na maana	Kishingo chekundu cha jogoo

Tulibainisha vivumishi 15 katika S.E.D. na ambavyo hujitokeza katika KS. Kiwango hiki ni asilimia 4.47 ya jumla ya idadi ya maneno. Sababu kubwa inayofanya kuwa na idadi ndogo huenda ikawa wazungumzaji hutumia vivumishi vya kawaida katika KS wanapozungumza *Sheng'*. Kadhalika, vivumishi vingi huchukua maumbo ya lugha changizi na kwa hivyo kuwa tofauti mno na muundo wa KS. Hali hii yaweza kufanya waandishi wengi kuvitupilia mbali kwa kuhofia kukiuka sarufi na muundo wa KS. Neno la Kiingereza *fit*, kwa maana ya *kuwa sawa* hutumika sana kama kivumishi. Sentensi kama; ngoma hii ni *fiti* (muziki huu ni mzuri) na dinga hii ni *fiti* (gari hili ni nzuri)

ni mfano wa matumizi. Licha ya kutumika pakubwa katika miktadha mbalimbali, kivumishi hiki hakijanukuliwa katika chapisho la S.E.D..

Baadhi ya vivumishi huweza kuchukua viambishi ili kuafiki miktadha tofauti ya matumizi. Kivumishi *poa* (kuwa sawa) chaweza kuchukua viambishi na kuwa *mpoa*, *kipoa*, *wapoa* au *vipoa* kutegemea nomino zinazorejelewa. Kwa mfano; *dem mpoa* kwa maana ya msichana mzuri. *Kisanga kipoa* kwa maana ya jambo nzuri la kustaajibisha. Kama ilivyo katika nomino na vitenzi, vivumishi pia hupata maana mpya vikijitokeza katika S.E.D..

Jedwali 4: Orodha ya vihusishi katika S.E.D. vinavyojitokeza katika Kiswahili Sanifu

Vihusishi	Aina	Kamusi ya <i>Sheng'</i>	Kamusi Sanifu
Kaa	H	Fanana	Jinsi kinavyoonekana/aina ya mnyama, keti
Shari	H	Mtu	Jambo linalosababisha hasara
Usuko	H	Enda na ondoka mahali	Namna ya kusuka
Wembe	H	Enda kwa kasi sana	Kifaa bapa bati cha kukatia
Ziara	H	Kuwa mviringo	Safari ya kuzuru mahali

Vihusishi vilivyobainishwa vilikuwa vichache sana. Tulibainisha vihusishi vitano katika orodha ya maneno 335. Hii ikawa ni asilimia 1.49. Huenda wazungumzaji wa *Sheng'* hutumia vihusishi vilivyo katika lugha changizi. Wengi labda hawajakuwa na

uwezo wa kuvibuni kama ilivyo katika nomino na vitenzi. Neno *kaa* laweza kutumika kama kihusishi katika muktadha ufuatao. *Anatembea kaa jambazi* kwa maana ya *anatembea namna jambazi* anavyotembea.

Jedwali 5: Vielezi katika S.E.D. vinavyojitokeza katika Kiswahili Sanifu

Vielezi	Kamusi ya <i>Sheng'</i>	Kamusi Sanifu
Gizani	Gerezani	Kutokuwa na mwangaza
Orodha	kuwa karibu, zunguka karibu	Mpangilio wa majina/vitu
Poa	Kuwa sawa	Tulia
Kishua	Kuwa nzuri	Mashua ndogo
Kirada	Kuwa katika mazingira	Kifaa cha kuongoza meli au ndege

Kama ilivyo kwenye vihusishi, tulibainisha vielezi vitano. Hata hivyo tuligundua kuwa idadi nyingi ya vielezi katika *Sheng'* vyaweza kubuniwa na kutumika katika mazungumzo kwa kutumia viambishi *ki* au *vi* kama viambishi awali kwa baadhi ya maneno. Nomino nyingi na baadhi ya vitenzi zikipachikwa kiambishi awali *ki*, au *vi* hubadilisha hilo neno na kuwa kielezi. Kwa mfano; *poa – vipoa, umbika – kiumbika*. Baadhi ya nomino za Kiingereza hupachikwa kiambishi awali *ki* na kubadili nomino husika kuwa kielezi katika *Sheng'*. Neno *wembe* (enda kwa kasi sana) linakuwa *kiwembe* nalo neno *solo* (kuwa pekee kwa kukosa msaada) likawa *kisolo*. Mengi ya maneno haya hayakunukuliwa katika S.E.D. ndio maana kukawa na idadi ndogo ya vielezi.

Kutokana na orodha hizi za maneno, tulibainisha idadi ya maneno 335 ambayo hutumika kama *Sheng'* na katika KS. Kamusi ya S.E.D. ina jumla ya leksimu 1783. Kwa hivyo maneno yanavyojitokeza katika S.E.D. na vilevile kwa kamusi sanifu za Kiswahili ni asilimia 11.4. Inadhihirika wazi kuwa, kiwango cha kuathirika kwa Kiswahili sanifu kwa kuegemea uamilifu wa kamusi ni asilimia 11.4. Sampuli hii ni zaidi ya asilimia 10 inayopendekezwa katika utafiti wa kimaelezo (Mugenda na Mugenda, 1999). Maneno haya yanaonyesha sifa mbalimbali ambazo hutokana na maana rejelewa (semantiki) na mengine sauti mbalimbali za matamshi (fonolojia).

Ili Kutoa Picha Halisi ya Maneno Haya Tuliypanga Kiabjadi

Mpangilio huo ulirahisisha kuonyesha namna kila herufi ya abjadi huwa na idadi tofauti ya leksimu. Kila herufi ya abjadi ina idadi fulani ya maneno yanavyojitokeza. Maneno haya yakipangwa kwa orodha kuanzia herufi yenye idadi nyingi ya maneno hadi kwa ile ambayo ina idadi chache

yaatoa taswira halisi ya idadi kiabjadi. Jedwali lifuatalo laweza kusawiri kigezo hiki.

Jedwali 6: Idadi ya maneno kiorodha kuanzia idadi nyingi hadi chache

Herufi ya abjadi	Idadi ya maneno
M	357
K	188
S	140
N	136
C	92
D	91
B	88
T	85
O	75
U	74
P	67
G	66
W	51
J	44
R	40
F	37
A	36
H	33
L	29
Z	23
I	13
V	9
E	5
Y	4
Jumla ya idadi ya maneno	1783

Maneno yanayoanza kwa herufi **m** yana idadi nyingi ya maneno ambayo ni 357. Hiki ni kiwango cha asilimia 20% ya jumla ya idadi ya maneno yaliyomo kwa S.E.D.. Hali hii inatokana na dhana kuwa, maneno mengi ya *Sheng'* yanatokana na lugha za Kibantu ambazo leksimu nyingi huanza kwa herufi **m**. Hata yale ambayo yanakopwa kwa lugha zisizo za Kibantu kama Kiingereza na Kinailoti, mengi hulazimika kuchukua herufi **m**

kama kiambishi awali ili kutoa uamilifu wa sarufi ya *Sheng'*. Maneno yanayoanza kwa abjadi **Y** yana idadi ndogo sana ya leksimu, ambayo ni 4. Hii ni asilimia 0.22. Sababu kubwa ya kutokea kwa leksimu nyingi kwa abjadi **m** huenda ni kwa kuwa kuna ushabihiano mkubwa wa lugha za Kibantu ambazo maneno mengi huanza kwa herufi **m**. *Sheng'* hukopa maneno mengi sana kutoka lugha za Kibantu (Githiora, 2018).

Kuna maneno mengi pia ya *Sheng'* ambayo hayajapata uhalali wa kimatumizi katika lugha sanifu ya Kiswahili. Kati ya maneno 1783, ni maneno 335 pekee ambayo yameweza kujipenyeza kwa kamusi sanifu za Kiswahili. Idadi ya maneno 1448 hayajitokezi katika Kamusi za KS. Kunaweza kuwa na sababu nyingi ya kuwepo kwa hali hii. Moja ikiwa ni sababu za kimakusudi. Wachapishaji wa kamusi wanadhamiria kuhifadhi urasmi wa leksimu za KS bila kuonekana kupotoshwa na leksimu mpya za *Sheng'* zinazozuka katika jamii. Sababu ya pili ni kutokana na dai la Mwangi na Mukhwana (2011) kuwa, *Sheng'* ni lugha ya kipindi ambayo msamiati wake huzuka na kupotea ama kubadilika kutegemea na matakwa ya wazungumzaji.

Ubadilifu huu hufanya wachunguzi na wachapishaji wa makala ya KS kuwa makini wasije wakatamia leksimu ambazo huenda zikabadilika au kupotea zaidi katika matumizi. Aidha, kuna hoja kuwa maumbo ya maneno mengi ya *Sheng'* hayachukui utaratibu wa KS kama zilivyo lugha za Kibantu. Ili leksimu za *Sheng'* zipate uhalali wa matumizi katika machapisho rasmi ya KS lazima muundo wa silabi uchukue mkondo ufuatao, *KI* (konsonanti irabu), *KKI* (konsonanti konsonanti irabu), *KKKI* (konsonanti konsonanti irabu), *I* (irabu pekee) au *II* (irabu irabu). Miundo hii ya silabi itaangaziwa katika sura ya tatu.

Vilevile, silabi ya mwisho kwa neno lazima iishie kwa irabu. Maneno mengi yaliyotoholewa kutoka Kiingereza yanapoinzwa KS, silabi ya mwisho huchukua sauti za irabu. Mfano *box* la Kiingereza linakuwa *boksi*. Hata hivyo, kuna baadhi ya maneno ya *Sheng'* ambayo yamekiuka utaratibu huu. Mifano ifuatayo inatoa taswira halisi ya maneno hayo: Maneno kama *shags* (mashambani), *dogy* (mbwa) au *mkidy* (mtoto) hayawezi kupata uhalali wa kimatumizi katika KS. Kwa mujibu wa

maelezo haya, ni dhahiri kuwa maneno ambayo yanajitokeza katika *Sheng'* na KS yanatokana na hali ya kuhamisha maana, sinonimu au polisemi. Itakuwa vyema iwapo tutaweza kutathmini dhana hizi kama zilivyojitokeza katika *Sheng'* na KS.

SIFA ZA KISEMANTIKI ZA MANENO KATIKA S.E.D.

Tuligundua kuwa ni vyema kuainisha maneno yanayojitokeza kwa kamusi ya S.E.D. katika viwango tofauti. Maneno haya yakiangaziwa kwa makini, yanaweza kubainishwa vyema kwa kutathmini maana ya maneno husika katika miktadha mbalimbali. Uchunguzi huu wa maana za maneno ndio unaotusukuma kutalii semantiki ya maneno haya.

Uhamishaji wa Maana

Hii ni hali ambapo maana asili ya neno hubadilika. Neno la Kihindi *boza* lilimaanisha aina fulani ya pombe (Githiora, 2018). Katika *Sheng'* neno hili linapata maana mpya ya *bangi*. Kulingana na Githiora (2018) maneno ya kawaida katika KS yanapata maana mpya katika *Sheng'*. Neno *mahewa* badala ya kumaanisha hewa ya kupumua au upepo, katika *Sheng'* linakuwa *muziki*. Neno *mchuma* linalotokana na vifaa vya chuma, katika *Sheng'* linapata maana ya *bunduki*. *Kago* linalotokana na *Cargo* la Kiingereza halimaanishi mizigo kama ilivyo asili yake katika Kiingereza. Katika *Sheng'* *kago* lamaanisha vitu vya wizi.

Githiora (2018), anaona kuwa sababu kuu ya kubadili maana ya maneno haya ni kuficha siri. Vijana wakiona neno fulani limetumika pakubwa na kuenea sana, hubuni neno lingine mpya lenye maana sawa na lile tangulizi. Vilevile, sababu kuu yaweza kuwa kuonyesha ubunifu wa kiwango cha juu unaodhihirika katika watumizi wa *Sheng'*. Kutokana na jedwali la 2.1 la orodha ya maneno ya *Sheng'* pale juu, maneno mengi ya KS yanapata maana mpya na tofauti sana kinyume na maana asili. Neno *tupa* katika KS ni *kurusha kitu kama jiwe* lakini kwa *Sheng'* linakuwa na maana ya *kunuka*. Nalo neno *wazi* katika *Sheng'* huashiria *asante* lakini katika KS ni *kuonekana kwa urahisi*. Licha ya kuwa Githiora (2018) alibaini na kutoa sababu za kubadilika kwa maneno haya, hakuangazia hasa maneno yanayojitokeza kwa chapisho la S.E.D..

Tuliona ni vyema kuchunguza zaidi hali hii kwa kuegemea kamusi ya S.E.D.. Tulibainisha maneno yafuatayo katika S.E.D. ambayo maana yake asili imehamishwa.

Jedwali 7: Kuhamisha maana katika S.E.D.

Leksimu katika S.E.D..	Lugha changizi	Maana asili	Maana katika S.E.D..
Kao	Cowboy– Kiingereza	Anayeendesha farasi	Mwenye pesa
Mugeka	Gikuyu	Mkeka/godoro	Nguo za ndani
Mzinagogi	Synagogue – Kiingereza	Hekalu	Bhangi
Nyoo	Nyoo - Kiswahili	Kutoa nywele	Kutomsema mtu
Inua	Inua – Kiswahili	Beba juu	Piga/ anzisha gari
Andasi	Mandazi - Kiswahili	Keki	Miraa

Kutokana na jedwali hili, maana ya maneno asili katika lugha changizi yanabadilika na kuchukua maana mpya katika S.E.D.. Neno *andasi* linapobadilika maana asili na kuchukua maana mpya ya *miraa* huenda maana hiyo asili ikasahaulika au kudidimia kimatumizi. Kwa kufanya hivyo, matumizi ya neno *miraa* yataathirika au kusahaulika. Hali hii huenda ikachangia katika kufifia kwa KS.

Polisemi

Ni hali ambayo neno moja huwa na maana nyingi. Githiora (2018), anatoa mfano wa neno *mbao* lililokopwa kutoka kwa lugha ya Gikuyu. Kiasili, humanisha shilingi ishirini. Katika *Sheng'* neno hili linapata maana zaidi. Linasimamia *kofi* au *kuwa katika hali ya kuchanganyikiwa*.

Jedwali 8: Polisemi katika S.E.D.

Neno	Maana asili	Maana ziada
Demu	Aina ya kitambaa kuukuu	Msichana
Mbuyu	Aina ya mti	Baba
Poa	Kuwa baridi	Sawasawa
Chapa	Adhibu	Kutopendeza /konda
Dunga	Choma kwa kifaa	Vaa
Mhadhara	Kipindi cha somo	Shida /matatizo
Ubao	Kipande cha mbao	Hisa njaa

Kutokana na mifano hii, tulibaini kuwa maneno hukopwa kisha maana hupanuliwa kwa kupewa maana mpya iliyo tofauti na maana ya neno hilo katika lugha changizi. Matumizi mapana haya ya maneno ya S.E.D. yanaweza kuhalalishwa baada ya uzoefu mwingi na kwa hivyo kuchangia kufifisha kwa maana asilia katika KS.

Upolisemi ni mbinu ya kuongeza au kupanua maana ya maneno ambayo tayari yako katika lugha (Mwangi, na Mukhwana, 2011). Maneno ambayo tayari yako katika lugha huweza kuongezewa maana ya ziada. Neno linalotumiwa katika muktadha mmoja hupanuliwa ili litumike katika muktadha mwingine. Lugha ya Kiswahili, sawa na *Sheng'* huunda maneno yake kwa kutumia mbinu hii. Ogechi (2005) naye anasema kuwa, nomino kopwa katika *Sheng'* hupata upanuzi wa maana kisemantiki. *Sheng'* hupata maneno yake baada ya kukopa maumbo ya maneno, kisha maumbo hayo hupewa maana mpya. Tuligundua maneno yafuatayo yaliyoundwa kwa kutumia mbinu hii katika kamusi ya S.E.D.:

Sinonimu

Kuna maneno mengi tofauti ya *Sheng'* ambayo huwa na maana sawa. Hali hii hutokea wakati maneno yanayokopwa kutoka lugha zingine hutumika kama maneno mbadala au huchukua nafasi ya maneno ya kawaida. Wakati mwingine maneno hayo hutumika kimaumbo. Kama

yalivyoangaziwa na Githiora (2018), maneno mengi ya mkopo hayangehitajika katika *Sheng'*. Tayari kuna maneno asilia yenye maana sawia na maneno ya mkopo. Hiki ni kigezo kikuu katika utafiti huu kilichokusudiwa kubainishwa iwapo ukopaji wa leksimu huchangia katika ufifiaji wa matumizi ya leksimu za KS. Kwa mujibu wa Githiora (2018), maneno ya mkopo hutumika kuchukua nafasi ya maneno ya KS.

Nafasi za maneno hayo huzibwa kwa maneno ya mkopo kutoka lugha za Kiingereza na lugha za Kienyeji. Neno *odijoo* linatumika badala ya *mwalimu*, ama *ngepa* kwa *kofia*, *mngoso* kwa *mzungu* na *njeve* kumaanisha hali ya *baridi*. Sababu kubwa ya kuwepo kwa sinonimu kulingana na Githiora (2018), ni kuficha siri ili watu wasiohusika katika kundi la wazungumzaji wasielewe kinachozungumziwa. Sababu ya pili ikawa ni kuonyesha usasa unaokusudiwa na vijana wengi wanaotumia *Sheng'*. Hata hivyo, Githiora (2018)

hakushughulika na leksimu za S.E.D.. Utafiti wetu ulinua kuweka wazi namna leksimu katika S.E.D. hubuniwa kupitia kwa njia ya sinonimu. Tuliweza kugawa sinonimu katika mafungu matatu kama alivyofanya Ogechi (2005); Sinonimu jozi, sinonimu utatu na sinonimu unne.

Sinonimu Jozi

Haya ni maneno mawili tofauti ambayo yaweza kutumika kwa njia mbadala, moja likachukua nafasi ya lingine. Ogechi (2005) anaeleza kuwa, sababu moja yaweza kuwa ni kuzuka kwa neno moja baada ya lile la awali kutumika kwa wingi na kuchakaa. Maoni haya yanaungwa mkono na Kihara (2006). Kihara (2006), alieleza sifa moja ya *Sheng'* kwamba maneno tofauti yanatumiwa kurejelea kitajwa kimoja. Neno linapojulikana kwa watu wengi katika *Sheng'* linapoteza umuhimu wake na lingine linabuniwa kuchukua nafasi yake.S.E.D.

Jedwali 9: Sinonimu jozi katika S.E.D..

Neno awali	Neno la sasa	Maana
Jamaa	Chalii	Rafiki mvulana
Mathee	Masa	Mama
Ndomu (bomu)	Shada	Bhangi
Njaro	Mchoro	Shughuli
Kobole	Ngovo	Shilingi tano
Ngoma	Mahewa	Muziki
Mbaoo	Bluu	Shilingi ishirini
Soo	Nyanga	Shilingi mia moja
Beshte	Beshti	Rafiki
Ugangaa	Sembe	Ugali
Mzunye	Ngoso	Mzungu
Brathee	Bro	Ndugu
Sistee	Siz	Dada
Makhonya	Manduani	Mlafi

Maneno *jamaa* na *ngoma* yanapatikana katika kamusi ya S.E.D.. Kadhalika, maneno haya yamo katika S.E.D.. Hii ni ishara tosha kuwa polisemi hujitokeza katika leksimu za *Sheng'*. Hali hii inaweza changia kufifika kwa leksimu za KS kimatumizi na nafasi zake kuchukuliwa na leksimu za *Sheng'*.

Sinonimu Utatu

Ni hali ambapo kunazuka leksimu tatu kuelezea dhana moja katika *Sheng'* (Ogechi, 2005). Hali hii huwapa watumizi wa *Sheng'* aina tatu tofauti za maneno ya kutumia kuelezea dhana moja. Maneno haya yote yaweza kutumika kwa njia mbadala. Tuliweza kubainisha mifano ifuatayo ya sinonimu utatu katika kamusi ya S.E.D..

Jedwali 10: Sinonimu utatu katika S.E.D..

Neno 1	Neno 2	Neno 3	Maana
Doo	Ganji/Ganzi	Manyamoo	Pesa
Mozo	Feki	Fwaka	Sigara
Ashara	Ashuu	Kindee	Shilingi kumi
Moti	Dinga	Buu	Gari
Fathee	Buda	Mbuyu	Baba

Maneno haya tatu tofauti yanarejelea dhana moja ya maana. Watumizi wa msamiati huu wana hiari ya kuchagua moja ya maneno haya na kutumia katika mawasiliano bila kubadili maana lengwa. Dhana hii ya sinonimu utatu bado inajitokeza kwa ukubwa katika leksimu nyingi za *Sheng'*. Wazungumzaji wanapoendelea kutumia leksimu hizi basi huenda neno la kawaida la KS likapuuzwa ama kutupiliwa mbali kimatumizi.

Jedwali 11: Sinonimu unne katika S.E.D..

Neno 1	Neno 2	Neno 3	Neno 4	Maana
Chik	Demu	Kasupuu	Manzi	Mchumba wa kike
Poonyi	Pai	Karau	Koopa	Polisi
Ushaago	Shake	Shags	Ocha	Nyumbani
Amalulu	Adamse	Chamu	Muratisi	Pombe kali ya kienyeji
Chepkuna	Bokyo	Churo	Kuro	Kahaba
Fegi	Mozo	Garazi	Fela	Sigara

Maneno haya na mengine mengi humpa mzungumzaji uwanja mpana wa kuchagua leksimu mbadala ya kutumia katika maelezo ya miktadha tofauti. Kwa kufanya hivyo, maneno ya msingi ya KS yatapata ufifiaji kimatumizi kwa hivyo kuchangia katika kudunisha kwa KS. Kutokana na mifano hii, maneno manne yanatumia kuashiria maana moja. Hali hii yaweza kutokana na namna vijana huendelea kubuni msamiati kila kuchao kueleza dhana moja. Kusudi lao laweza kuwa ni kuhifadhi siri (Githiora, 2018), ama kuonyesha tu ubunifu. Kuna uwezekano kuwa vijana hufanya hivi ili kuondoa neno fulani ambalo kwa misingi ya mitazamo yao, huwa limechakaa kimatumizi. Kutokana na orodha hizi za maneno, ni dhahiri kuwa kuna maneno mengi ambayo msingi wake ni KS na ambayo hutumika pakubwa katika *Sheng'*. Umbo asili la neno linabaki jinsi lilivyokuwa awali lakini hupata maana tofauti likiwa katika *Sheng'*. Hata hivyo, ni vyema kubainisha maneno mengine ya *Sheng'* yaliyo kwenye S.E.D. na hujitokeza katika miktadha mbalimbali.

Sinonimu Unne

Kulingana na Ogechi (2005), ni hali ambapo dhana moja huweza kusimamiwa na maneno manne. Tuliweza kupata mifano ifuatayo kutoka kwa S.E.D..

Maneno ya S.E.D. yanayojitokeza katika Miktadha Mbalimbali

Athari za S.E.D. zaweza kutathminiwa vyema iwapo leksimu zake zaweza kuchunguzwa ili kuonyesha namna zinavyotumika katika mazingira tofauti. Umilisi wa lugha na wazungumzaji hudhihirika vyema jinsi wanavyotumia lugha husika katika miktadha mbalimbali. Tulichunguza namna maneno ya *Sheng'* yanayojitokeza katika mazingira tofauti ya mawasiliano. Kwanza, tuliangaza namna *Sheng'* inavyojitokeza katika muktadha wa vyombo vya habari.

Tulichunguza matumizi ya lugha katika vituo vya redio na runinga. Aidha, tulichunguza namna *Sheng'* inavyojitokeza katika magazeti, mitandao ya kijamii, ughaibuni na hata katika mazingira ya shule miongoni mwa wanafunzi. Isitoshe, tuligundua kuwa kuna mchipuko wa *Sheng'* katika muktadha wa biashara. Ikabidi tuchunguze namna maneno ya *Sheng'* yanavyotumika katika sekta ya juakali,

matangazo ya biashara na katika sekta ya uchukuzi wa matatu. Baada ya kufanya hivyo tuliona vyema kuchunguza iwapo leksimu za S.E.D. zinavyojitokeza katika miktadha hii.

Sheng' katika Vyombo vya Habari

Kulingana na takwimu za Githiora (2018), kulikuwa na vituo vya redio 178 nchini Kenya. Kwa hivi sasa (2022), huenda idadi hii imeongezeka pakubwa. Kati ya vituo hivi kuna vituo saba ambavyo hupeperusha matangazo kwa kutumia KS. Kituo

kilichoimarika zaidi katika matumizi ya *Sheng'* ni Ghetto Radio FM. Idhaa hii ni maarufu sana miongoni mwa vijana katika sehemu za mabanda jijini Nairobi. Kadhalika, vituo vingine vya redio na runinga huwa na angalau kipindi ambacho husheheni matumizi ya *Sheng'*.

Katika redio *Citizen*, kuna kipindi cha *Kizazi Kipya* kinachopeperushwa na mtangazaji *Willy M. Tuva* ambacho hutumia *Sheng'* kwa wingi mno. Haya ni baadhi ya maneno ambayo tulibainisha katika kipindi hiki ambayo yanajitokeza pia katika S.E.D..

Jedwali 12: Maneno ya S.E.D. yanayotumika katika kipindi cha Kizazi Kipya katika Redio Citizen

Maneno katika S.E.D..	Maana
Ngoma	Muziki
Kibao	Aina mpya ya muziki
Msanii	Mwanamuziki
Madredi	Nywele ndefu zilizosokotana
Maskani	Makao/makaazi

Licha ya kuwa vipindi vingine hukusudia kutumia KS, watangazaji hawana uwezo wa kuwazuia watazamaji na wasikilizaji wanaopiga simu na kutoa maoni yao wakitumia *Sheng'*.

Sheng' katika Magazeti

Matumizi ya *Sheng'* yamepenyezwa na hata kutengewa kurasa katika baadhi ya magazeti nchini Kenya. Gazeti la *Taifa Leo* lina ukurasa mahsusi wa *Dondoo za Hapa na Pale* ambao hutumia *Sheng'*. Maneno katika kurasa hizi kama vile *jombi* (mwanamme msherati), *manzi* (mpenzi wa kike), *kalameni* (mwanamme mkora), na *msupuu*

(msichana mrembo) ni ya *Sheng'*. Kulingana na Githiora (2018), kuanzia mwaka wa 2013 kulizuka chapisho la gazeti la *The Nairobiian* ambalo pia lina kurasa maalum ambazo zimetengewa msimbo wa *Sheng'*. Baadhi ya makala katika gazeti hili ni kama *Story Moja* ambayo hutumia *Sheng'*. Matumizi haya katika vyombo vya habari ni ishara tosha kuwa kuna tishio kuwa huenda matumizi ya KS yakafifia.

Tuliweza kubainisha maneno kadhaa ya *Sheng'* katika gazeti la *Taifa Leo*. Kuna ukurasa wa *Dondoo za Hapa na Pale* ambazo waandishi hutumia msimbo wa *Sheng'*. Tulibainisha mifano ifuatayo kwa baadhi ya chapisho.

Jedwali 13: Maneno ya Sheng' katika gazeti (Taifa Leo, Juni 22, 2021)

Data	Jinsi ilivyotumika	Maana ya data pekee
Polo	<i>Polo</i> wa hapa haamini kupoteza pesa zake	Mwanamme wa makamo
Demu	Alikuwa na mazoea ya kuchapikia kila aina ya <i>demu</i>	Msichana mrembo
Chonjo	Uko <i>chonjo</i> mrembo	Kuwa na sura ya kupendeza
Nitakuspoil	Leo <i>nitakuspoil</i> kwa lunch	Nitakununulia
Ilivyotuna	Alimwonyesha mifuko ya suruali na koti lake <i>ilivyotuna</i> pesa	Ilivyojaa
Lojingi	Alimrai demu hadi <i>lojingi</i>	Chumba cha starehe
Jombi	<i>Jombi</i> alinyenyekea	Mwanamme msherati
Manyani	Toka ama niwabadilishe <i>manyani</i>	Wanyama wa mwituni
Alizusha	Jamaa alizusha	Alikasirika

Data	Jinsi ilivyotumika	Maana ya data pekee
Kidosho	Siku iliyofuata <i>kidosho</i> alifunga virago	Msichana mrembo
Stori	Leo umenipanga kwa <i>stori</i> zako	Kisa cha kusisimua
Alimwangushia /marungu	<i>Alimwangushia</i> jamaa <i>marungu</i> kadhaa	Alimpiga Fimbo

Maneno kama *tuna, demu, chonjo, angusha, zusha, stori* na *marungu* yamo katika kamusi ya S.E.D.. Kutumika kwa maneno haya katika gazeti la *Taifa Leo*, ambalo ni gazeti pekee la KS kuchapishwa nchini Kenya, ni ishara tosha kuwa leksimu za *Sheng'* zinaweza kuathiri matumizi ya KS. Mwandishi wa makala haya aliyatumia maneno hayo makusudi ili kuwanasa wasomaji wake ambao hutumia *Sheng'*.

Sheng' katika Mitandao ya Kijamii

Kuna ushahidi wa kutosha kuwa matumizi ya *Sheng'* kwenye mitandao ya kijamii unazidi kukua. Viungo vya mitandao kama vile *Facebook, Whatsapp, YouTube, Instagram* na *Twitter* nchini Kenya husheheni matumizi ya *Sheng'*. Wanaotumia

viungo hivi hutumia *Sheng'* kwa sababu ndio lugha yao ya kimsingi ya kujieleza. Mitandao hii pia imevutia kampuni na wafanyi biashara kutangaza huduma na bidhaa zao kwa mitandao wakitumia *Sheng'*. Hata hivyo, maneno mengi tuliyobainisha katika *Sheng'* mitandaoni hayamo katika kamusi ya S.E.D..

Hii ni kwa sababu wakati wa kuchapisha kamusi hii (2003), matumizi mapana ya simu za mitandao na tarakilishi hayakuwa yamekita mizizi. Kwa mfano, neno *flashi* linatumika kwa maana ya *kutoa mimba*. Matumizi ya sasa ya neno hilo ni *kupiga simu ghafla na kisha kuikata*. Tuliweza kubainisha baadhi ya ujumbe za simu kwa mitandao na kuona namna leksimu za *Sheng'* hujitokeza:

Jedwali 14: Matumizi ya *Sheng'* kwa mitandao ya kijamii

Data	Jinsi ilivyotumika	Maana ya data pekee
Sasa	<i>Sasa Jim?</i>	Hujambo
Poa	Nko <i>poa</i> .	Nimetulia
Shags	Ulienda <i>shags?</i>	Mashambani
Buru.	Nko Buru.	Buruburu
Juu ya.	Juu ya?	Kwa sababu gani?
Set	Nko <i>set</i> kuanza <i>job kampu</i> .	Natarajia kuanza kazi kwa kampuni

Neno *nko* (nimetulia) latokana na KS *niko*. Katika *Sheng'* sauti ya irabu /i/ yadondoshwa na kuwa /n/. Kadhalika, neno Buruburu (mtaa wa makaazi jijini Nairobi) ladondosha silabi tamati *bu-ru* na kuwa *Buru*.

Sheng' katika Sekta ya Jua Kali

Kamusi Teule ya Kiswahili (2013) yafafanua Juakali kama kazi yeyote kama vile uhunzi, aghalabu inayofanyika nje kwenye jua. Katika muktadha huu, biashara ndogo ndogo, kazi za mikono na ufundi wa kiwango cha chini huweza kubainishwa kama sekta ya juakali. Kazi hizi hufanyika katika mazingira yasiyo rasmi na wafanyibiashara wa mtaji mdogo. Miji mingi nchini Kenya imetenga maeneo rasmi kwa ajili ya huduma

na biashara za juakali. Sekta hii ni maarufu sana kwa watu wa tabaka la chini kwa sababu hubuni nafasi nyingi za kazi. Lugha inayotumika katika miktadha hii ni *Sheng'* (Githiora, 2018). Katika S.E.D., tulibaini maneno kama *kago* na *burungo*. *Kago* humaanisha *kibunda kikubwa cha mizigo na burungo ni mizigo mingi iliyotapakaa na kutawanyika kwa wingi*. Maneno haya licha ya kuwa machache, yalijitokeza katika S.E.D..

Sheng' katika Matangazo ya Biashara

Msimbo wa *Sheng'* hutumika pakubwa katika matangazo ya biashara. Kampuni nyingi na wafanyibiashara siku hizi hutumia *Sheng'*. Hufanya hivi ili kunasa makini ya watazamaji wa runinga na wasikilizaji wa redio. Baadhi ya vibandiko mtaani

pia hutumia *Sheng*. Sifa za *Sheng* kuwa ni lugha inayodhihirisha dhana za kipekee za usasa, ubadilifu, ubunifu na uchangamano huvutia sana wateja wengi ambao ni vijana (Githiora, 2018). Ili kuwavutia wateja, lazima matangazo haya ya kibiashara yatumie *Sheng*. Maneno kama vile *pata chapaa* (pata pesa), hutumiwa pakubwa katika redio na runinga. Kampuni nyingi na wafanyibiashara wengi huhiari kutangaza bidhaa na huduma zao kupitia *Sheng*. Msimbo huu, huonekana bora kwa sababu husaidia kulinganisha bidhaa na sifa za kipekee za kuwavutia wateja. Sifa hizi ni kama vile ubadilifu, taswira ya kimataifa, usasa na ubunifu. Hizi sifa huafiki na kuwa kishawishi cha kunasa makini ya wateja.

Ferrari (2014), alitoa mifano ifuatayo kueleza namna *Sheng* hutumika katika matangazo ya

biashara na taasisi mbalimbali: Kuna tangazo la matumizi ya mipira ya mapenzi katika redio na runinga kwa kutumia neno “*nakufee!*”; neno hili lamaanisha *nina hisia kwako*. Kadhalika, kuna mfano wa; “*Bamba hapa, maliza hapa*”. Kauli hii ina maana ya *nunua kadi ya shilingi ishirini ya kupiga simu hapa*. Tangazo hili lilinukuliwa kutoka kwa duka la kuuza kadi za kupigia simu za kampuni ya Safaricom. Isitoshe, neno *bamba* lamaanisha kufurahisha. Mtu akisema “*huyo kijana hunibamba*”, atakuwa anamaanisha kuwa “*huyo kijana hunifurahisha*”. Katika matangazo ya redio, Ferrari (2014), alinukuu ujumbe huu: *Maisha ni kudunda* “*maisha ni kuchangamka*”. Hili tangazo ni la kituo cha redio cha Maisha FM. Maneno haya *bamba* na *dunda* yanajitokeza katika S.E.D.. Hata hivyo, utafiti wetu ulikuwa tofauti na Ferrari (2014), kwa sababu tuliegemea leksimu za S.E.D.. S.E.D.

Jedwali 15: Maneno ya S.E.D. katika matangazo ya biashara

Neno	Maana
Ashara	Shilingi kumi
Brandi	Kuwa mpya
Chapaa	Pesa
Chota	Kutoa pesa
Doo	Pesa
Fashoni	Mdundo wa mavazi wa kisasa
Mbao	Shilingi ishirini

Maneno haya hutumika kurahisisha mawasiliano kati ya muuzaji na mteja. Mchuuzi aweza kutangaza bidhaa zake kwa kuitisha shilingi kumi. *Mfano “kitambaa ni ashara tu”* kwa maana ya *kitambaa nauza kwa shilingi kumi tu*. Mteja anaweza kutaka kujua kama ni kitambaa mpya kwa kuuliza; “*ni*

brandi kweli?” Kwa maana ya *ni mpya kweli?* Kisha akaambiwa na mchuuzi “*chota chapaa*” kwa maana ya *leta pesa*. Mteja anapofungiwa kitambaa anaweza kuhoji ikiwa ni *fashoni* ya kisasa. Matumizi ya leksimu hizi yakiendelea yaweza kufifisha KS.

Jedwali 16: Matumizi ya *Sheng* miongoni mwa wanafunzi katika shule za mashambani (Githiora, 2018).

Muktadha	Kiswahili sanifu	<i>Sheng</i>	Gikuyu	Kiingereza
Lugha ya mama	9.4%	0%	88.5%	2.1%
Nyumbani	17%	0.4%	81.2%	1.4%
Mitaani	26.4%	34.9%	36.6%	2.1%
Makundi	38.3%	28.1%	23.4%	10.2%
Shuleni	27.7%	1.7%	1.2%	69.4%

Katika jedwali hili, lugha ya Gikuyu hutumika kwa kiwango kikubwa sana na wanafunzi wakiwa nyumbani (88.5%). Kiingereza ikiwa lugha ya lazima na ya matumizi katika kufunzia aina nyingi

za masomo katika shule, ikafuata na asilimia (69.4%). Msimbo wa *Sheng* ukajitokeza kama lugha pendwa na wanafunzi wakiwa mitaani na makundini kwa asilimia 34.9% na 28.1% mtawalia.

Kulingana na utafiti huu, ni wazi kuwa *Sheng'* ni msimbo wa lugha pendwa miongoni mwa wanafunzi hasa wakiwa katika mazingira yasiyo rasmi na katika mazungumzo ya wao kwa wao. Utafiti wetu unashabihiana na huu kwa kuonyesha namna *Sheng'* ilivyo lugha pendwa miongoni mwa wanafunzi katika mazingira yasiyo rasmi. Shinikizo kwa wanafunzi kutumia lugha ya Kiingereza au KS ni hatari kwa maendeleo na matumizi ya KS katika taasisi za elimu. Wanafunzi yafaa wajivunie lugha yao katika miktadha yote iwe rasmi ama isiyo rasmi pasi na kushurutishwa. Shuruti hii ikiendelea basi wanafunzi wengi wataanza kutumia msamiati wa *Sheng'*. Baadhi ya maneno haya yako katika S.E.D.. Hii ni dhahiri kuwa kamusi ya S.E.D. bado ina athari kwa KS.

Sheng' Ughaibuni

Bidhaa na huduma nyingi katika jamii kutoka kwa Waamerika weusi hadi kwa wakaaji wa Nairobi hupokea kupitia kwa *Sheng'* (Githiora, 2018). Miziki aina ya *hip hop, reggae*, na filamu za mitandao husheheni matumizi ya *Sheng'*. Mifumo ya utandawazi imefanya dunia kuwa familia moja kiasi kwamba lugha yaweza kusambaa kwa maeneo mapana kote ulimwenguni. Aidha, watu kutoka maeneo mbalimbali ya ulimwengu huweza kusafiri na kujumuika na wengine kwa kiwango kikubwa kuliko ilivyokuwa hapo awali. Wakenya wengi kwa hivi sasa wanaishi ughaibuni. Mawasiliano yao na jamii zao nyumbani hutumia *Sheng'*.

Wanamuziki wa Kenya kama vile Jua Kali, Octoppizzo hutumia *Sheng'* (Githiora, 2018). Maneno ya *Sheng'* kama *yo, whassup, bling* na *blane* ni ya *Sheng'*. Wakenya wanaoishi ughaibuni hufuatilia matukio mbalimbali nchini kupitia kwa mitandao na vyombo vya habari. Kukitokea swala la mjadala katika redio au runinga hutumia *Sheng'* katika baadhi ya mawasiliano. Wanahabari wana uwezo mkubwa wa kudhibiti matumizi ya lugha rasmi wakitangaza kwa vyombo vya habari. Lakini hawana uwezo wa kudhibiti wasikilizaji na watazamaji wanaopiga simu na kuchangia mjadala mbalimbali. Wengi wa wafuasi wa mjadala hii hutumia *Sheng'*. Kusambaa huku kwa maneno ya *Sheng'* hadi katika maeneo ya ughaibuni huenda kukaathiri pakubwa KS. Wageni katika nchi hizi za kigeni ambao wana tamaa ya kujifunza KS huenda wakapotoka kwa kushindwa kubaini leksimu za

Sheng' na zile za KS. Mgeni aliye Marekani atakuwa na ugumu kupambanua mpaka uliopo kati ya *Sheng'* na KS.

Sheng' katika Muziki wa Reggae

Muziki aina ya Reggae umevuma sana na kusikika pakubwa katika maeneo tofauti ya burudani miongoni mwa vijana. Katika vilabu, usafiri wa matatu, waendeshaji pikipiki na hata kwa vibanda vya kuuzia bidhaa mitaani na maduka, muziki wa Reggae huhezwa. Wanamuziki wa Kenya kama vile Wyre na Nazizi hutumia *Sheng'* katika nyimbo zao. Kwa sababu ya mitandao, nyimbo zao zimesambaa kote ulimwenguni. Maneno kama vile *rasta, mnati, ras, masivu* na *ire* yaliyo kwa S.E.D. yamepenyezwa katika *Sheng'*. *Rasta* ni mfuasi sugu wa midundo ya Reggae aghalabu huwa na shungi la nywele lililosokotana, ufupisho wake ni *ras*.

Mnati ni mwandani wa kikosi cha wafuasi wa Reggae. *Masivu* ni kikundi kikubwa cha wafuasi wa Reggae. *Ire* ni kuhisi raha baada ya kupagawa na midundo na miondoko ya muziki wa Reggae.

Awali, maneno haya yalikuwa ya Reggae ya Wajamaika. Siku hizi yanasikika takribani kwa kila aina ya burudani, filamu, redioni na hata katika hafla za mikutano ya kisiasa na michuano ya mipira. Aidha, wasanii wa Kijamaika kama vile *Black Uhuru* wanatumia lakabu za *Sheng'*.

Sheng' katika Usafiri wa Matatu

Kihara (2006), alibainisha matumizi ya *Sheng'* katika sekta ya matatu. Alidai kuwa *Sheng'* hata huzungumzwa na watoto wachanga ambao hawajafikisha umri wa kuenda shule, vijana na wafanyakazi wa umri wa kati katika vikundi mbalimbali vya kijamii nchini Kenya. Matumizi haya mapana ya *Sheng'* yanaweza kuchangia katika ufifaji wa matumizi ya leksimu za KS. Utafiti wa Kihara (2006), ulionyesha wazi namna *Sheng'* ilivyo lugha pendwa miongoni mwa wahudumu na abiria katika usafiri wa matatu. Mchango wa Kihara (2006), ni muhimu sana kwa utafiti huu kwa sababu unatoa picha halisi na umaarufu wa *Sheng'* katika sekta ya uchukuzi. Uzoefu mpana wa leksimu za *Sheng'* katika sajili ya matatu huenda ikawa tishio kubwa katika kufifisha KS. Hata hivyo leksimu nyingi alizobainisha bado zinadumu katika sekta hii hadi sasa. Hali hii inatufanya tukubaliane na mengi ya matokeo ya utafiti wake. Hata hivyo, utafiti huu

ulibaini maneno ya S.E.D. ambayo hutumika katika sekta ya matatu. S.E.D.

Jedwali 17: Maneno ya S.E.D. katika sekta ya matatu

S.E.D.	Kiswahili sanifu	Maana
Trek	Kutembea	Kutembea kwa miguu.
Tao	Mji	Sehemu za mji.
Chapaa	Pesa	Pesa.
Inua	Beba	Kuanzisha gari.
Sambaza	Enea	Kibao kati ya viti kwenye matatu cha watu kukalia.
Nyonga	Ua	Pindua gari kuelekea lilikokuwa linatoka.
Uza	Uza	Badilisha abiria kutoka gari moja hadi lingine kwa sababu gari la awali haliendi kulikokusudiwa.

Kulingana na jedwali hili maneno yaliyoandikwa kwa mlazo hayako katika S.E.D.. Hii ni kwa sababu yamebuniwa juzi. Tumeyaweka hapa makusudi ili kuonyesha mfano wa namna misamiati zaidi inavyozidi kuzuka katika sekta hii. Mazoea ya matumizi ya maneno haya yanachukua nafasi ya msamiati wa KS kwa hivyo kuchangia kuyafifisha.

HITIMISHO

Makala haya yalilenga kubainisha leksimu za *Sheng'* katika S.E.D. na ambazo hujitokeza katika KS. Tulitalii kwa kina sehemu tatu kuu za *Sheng'* zinazoafiki lengo hili. Kwanza, tulibaini maneno ya *Sheng'* yaliyo kwa kamusi ya S.E.D. na ambayo hujitokeza kwa KS. Hatua hii ilikuwa muhimu kwa sababu njia ya haraka ya kubaini matumizi ya leksimu za lugha ni kutalii kamusi zilizochapishwa. Hatua ya pili ikawa kuangazia migao mbalimbali ya maneno kisemantiki. Kusudi la kufanya hivi ni kwa sababu, matumizi ya maneno katika jamii hubainika vyema yakichanganuliwa kwa misingi ya maana kusudiwa. Kigezo hiki kilitupa aina tofauti tofauti za maneno yanayojitokeza katika S.E.D. na ambayo yana umaarufu wa kimatumizi katika KS. Mwisho, tulitathmini namna maneno yanayopatikana katika S.E.D. hutumika katika miktadha ya kisasa. Kwa kufanya hivyo, tulionyesha hatari ya baadhi ya leksimu za *Sheng'* kuwa maarufu kimatumizi kiasi kwamba zinaweza kusababisha kufifisha leksimu fulani za KS. Maneno ya kawaida ya KS yanapata maana mpya. Maana asili ya maneno mengi inasahaulika na ile mpya kukita mizizi kimatumizi. Kadhalika, dhana nyepesi na za kawaida katika mawasiliano zinaelezwa kwa kutumia maneno ya *Sheng'* na wala sio KS. Ubainishaji wa maneno ya

Sheng' katika S.E.D. na kuonyesha kuwa yanajitokeza katika KS yanatimiza lengo la kwanza la utafiti huu. Lengo hilo ni: ubainishaji wa maneno ya *Sheng'* katika S.E.D. na katika KS liliafikiwa katika sura hii. Hii ni thibitisho tosha kuwa kuna athari ya S.E.D. kwa KS. Kadhalika, katika sura hii tulifaa kujibu swali la kwanza la utafiti huu ambalo ni: Ni maneno yapi yaliyojitokeza kwa *Sheng'*-English Dictionary na ambayo yapo kwa Kiswahili sanifu? Kwa mujibu wa utafiti huu, swali hili limejibiwa. Utafiti umefanikisha kuorodhesha aina mbalimbali za maneno yanayojitokeza katika S.E.D. na vilevile katika KS. Maelezo ya kina kuhusu kila aina ya maneno pia yamewasilishwa. Isitoshe, maana ya kila neno linalojitokeza katika S.E.D. na KS imefafanuliwa.

MAREJELEO

- Bosire, M. (2006). *Hybrid languages: The Case of Sheng'* State University of New York, Albany.
- East African Educational Publishers. (2013). *Kamusi Teule ya Kiswahili*. Nairobi. EAEP.
- Ferrari, A. (2014). *Evolution of Sheng' during the Last Decade*. Les Cahiers d'Afrique de l'Est / The East African Review, 49 | 2014, 29-54.
- Githiora, C. (2018). *Sheng': Rise of a Kenyan swahili vernacular*. London: James Currey.
- Jomo Kenyatta Foundation. (2016). *Kamusi Elezi ya Kiswahili*. Nairobi. JKF.
- Kihara, D. (2006). Uchambuzi wa matini: matumizi ya lugha katika sajili ya matatu. Tasnifu ya

uzamili. Chuo Kikuu cha Kenyatta.
Haijachapishwa.

Mugenda, O. na Mugenda, A. (1999). *Research Methods*. Acts Press.

Mwangi, I. na Mukhwana, A. (2011). *Isimu Jamii*. Nairobi. Focus.

Ogechi, O. (2005). *On Lexicalization in Sheng*. Nordic Journal of African Studies 14(3): 334–355

Prince, A. na Smolensky, P. (1991). *Optimality theory in phonology*. Oxford: Oxford University Press

Taifa Leo. (2021, Juni 22). Dondoo za Hapa na Pale. Gazeti la Taifa Leo. Uk. 12.